

Idrottens normativa förändringsprocesser

av Bo Carlsson

Baseball is too much of a business to be a sport, and baseball is too much a sport to be a business.

Phillip Wrigley, 1956

Some people think football is a matter of life and death. I don't like that attitude. I can assure them it's much more important than that.

Bill Shankley, 70-talet

HUMANISTISK OCH SAMHÄLLSVETENSKAPLIG idrottsforskning har i Sverige dominerats av pedagoger och historiker, som i mångt och mycket tagit sin utgångspunkt i den ideella idrottsrörelsen, eller i idrott som fysisk aktivitet eller i idrottens fostran och dess dygder. Men i takt med idrottens tilltagande professionalisering, kommersialisering och globalisering har även andra forskningsdiscipliner kommit att intressera sig för idrotten och dess utveckling som fysisk aktivitet och socialisationsarena, men även som underhållningsindustri — vilket är ett sent tillägg i gängse idrottsforskning. Här har självfallet sociologin sin givna

Foto: Kjell E. Eriksson

Bo Carlsson är Professor i rättssociologi och verksam på institutionen för idrottsvetenskap vid Malmö högskola. Han forskar primärt om idrottens reglering och dess rättskultur. Bo är också redaktör för tidskriften idrottsforum.org.

plats (Peterson, 2005). Men idrottens professionalisering och kommersialisering påverkar även idrottens normativa struktur. Rättssociologin — mitt ämne — kan i det här fallet bidra till att analysera idrottens normativa förändringsprocesser, som följer i kölvattnet av idrottens professionalisering och kommersialisering

Följande resonemang tar sin utgångspunkt i en rättssociologisk betraktelse över idrottens "förrättsligande", närmare bestämt i relation till idrottens självreglering. Det bör inledningsvis påpekas att förhållandet när det gäller idrottens normativa utveckling är något omvänt än vad rättssociologin vanligtvis studerar och allmänt förespråkar. Traditionellt har rättssociologin tagit sin utgångspunkt i begrepp som rättens "kolonisering av livsvärlden" (Habermas, 1984) och rättens "kamelfiering" (de Sousa Santos, 1995), varvid man menat att rätten tränger allt mer in i vardagslivet, i en mängd olika områden, och riskerar härmed att passivisera och omyndigförklara individen.

Rätten blir på så sätt även (en) tungt lastad (kamel). Den här iakttagelsen har under 80- och 90-talet utmynnat i en kritik av den rättsliga regleringen i välfärdsstaten. I stället för statlig styrning har man förespråkat och spårat antingen den responsiva eller reflexiva rätten, vars bärande idé bygger på decentralisering och på självreglering.

Idrottsrörelsen har, å andra sidan, traditionellt ansetts vara just självreglerande, och där staten förhållit sig relativt passiv. Denna typ av autonomi har även medfört en rad karaktäristiska normer och ideal, som varit speciellt viktiga för idrottens kultur och dess praxis.

"Den som sig i leken ger, bör leken tåla" är ett, i det här sammanhanget, vanligt uttalande inom idrotten. Den normen (oskrivna regeln) och den inställningen har onekligen fungerat som en utmärkt och effektiv "konfliktlösare", i den meningen att konflikter förebyggs eller omintetgörs redan innan de tar sin början. Det går knappt att föreställa sig ett mer övertygande konfliktlösningsinstrument. Alla har intresse av "doing business as usual". Men frågan är vad man härmed har accepterat; vad det är för implicit våldskultur som kan utvecklas genom idrottens praxis och denna form av "passivt samtycke", och om utvecklingen strider mot och äventyrar gängse rättsuppfattning i övriga samhället.

Idrotten antas även ha sin grund i olika *fair play*-ideal; ideal som sägs ingå i idrottens fenomenologi. Det talas här om goda tävlingsideal och om respekt för motståndare och funktionärer. Utöver dessa historiska ideal har, som nämnts, idrottsrörelsen traditionellt hävdat sin rätt till självbestämmande och självreglering. Det har talats om idrottens autonomi, varvid man i regel åsyftat två olika saker. För det första, att idrotten står relativt fri från statlig styrning, varvid främst åsyftas politisk ledning (Norberg, 2003). För det andra, att idrottens spelregler definerar spelet samt avskiljer och begränsar idrottslig verksamhet från den omgivande verkligheten (Lindfelt, 1999). Men idrott är inte som schack, där ett brott mot reglerna per definition innebär att man upphör spela spelet. Idrottens spelregler måste relateras till spelets idé, något som utvecklas via dess praxis och kultur

De traditionella tävlings-, jämlikhets- och konkurrensidealerna har emellertid naggats i

kanten genom ett tilltagande instrumentellt förhållningssätt inom modern idrott, varvid olika typer av fusk blivit allt vanligare. Här kan självfallet nämnas dopning, men även filmningar och tröjdragningar, allt i syfte att uppnå någon form av fördel framför motståndare och konkurrenter. En av orsakerna till den här typen av vinnarkultur är naturligtvis idrottens accelererande kommersialisering, vilket gjort idrotten till en allt mer seriös verksamhet. Idrotten — främst elitidrotten — har härmed utvecklats till en industri; till en enorm underhållningsindustri (Smith & Westerbeek, 2003; 2004). Men det är trots allt en paradoxal verksamhet, i den meningen att det är både en (oviktig) lek och på allvar, men en verksamhet vars autonomi blir allt svårare att upprätthålla, ens som ideologi.

Den tilltagande seriositeten har även utmanat själva amatörismen (idrott som lek) och fair play som viktiga ideal inom idrotten. Lagmoral som idrottslig värde antas försvagas i och med de allt oftare förekommande klubbytena som är en följd av idrottens nya ekonomiska funktionsätt. Samhörigheten och laganda blir mindre kopplad till klubben och dess traditioner, och mer knuten till temporära aktörer. Lagandan kan sägas försvinna från plan, upp på läktaren bland supportrarna.

I ETT HISTORISKT PERSPEKTIV har idrotten, som sagt var, varit relativt självreglerad och har vanligtvis betraktats som en fritidsverksamhet och som en viktig socialisationsarena. Men i dag är idrotten en global marknad. I kölvattnet av att elitidrotten fått en allt mer professionell struktur och en kommersiell och seriös prägel har även

rättssystemet fått en allt större roll inom idrotten. Först kan vi nämna EU-rättens betydelse. Några exempel är Bosmandomen, EU:s momsregler och EU:s konkurrenslagor och dess sannolika konsekvenser för bland annat Svenska Spel och dess spelmonopol.

För det andra har idrottsrelaterat våld — dess våldskultur — i allt högre grad blivit föremål för prövning i allmän domstol, speciellt i England. En del av dessa ärenden har även lett till långa fängelsestraff (12 månader) eller till höga skadestånd (£1 milj.). Allmän domstol kan tvingas att reagera starkare om idrottens disciplinsystem tenderar att se mellan fingrarna. De flesta spelare är dock mycket tveksamma till att ställa en motspelare inför domstol, utifrån föreställningen att ”den som sig i leken ger, bör leken tåla” och att konflikter ska ”stanna inom familjen”.

Men fotbollen, likt andra lag- och kampsporter, kan inte enbart lita på spelarnas goda vilja i hopp om att rätten inte vill engagera sig. Skadans allvar, förlusten av framtida inkomster eller en allmän känsla av motvilja mot ”gärningsmannen” kan, enligt ”Mr Sports Law”, Edward Grayson (1994), få spelare att använda sig av lagen och domstolen för att hävda sin rätt. Därför ska inte någon fotbolls-, hockey- eller handbollsspelare som av någon anledning utför en våldsam och otyglad handling på planen — på grund av omdömeslöshet eller med intentionen att skada — bli mer förvånad över att hamna i polisutredningar och i domstol än en person som startar ett bråk på puben. Provokation som förmildrande omständighet torde inte i längden vara ett godtagbart försvar, då det rimligtvis borde ingå i (elit)idrottarens skolning att just

tåla provokationer (jmf. läkare och stress).

Andra rättsfall har berört funktionärens ansvar i skadestandsfrågor. Här kan nämnas Smoldon vs. Nolan och Whitworth, från 1996. I en juniormatch i rugby förlamas en spelare på grund av domarens försummelse (ett högt antal kraschade klungbildningar). Den engelska domstolen ansåg att domaren hade underskridit nivån för en rimligt kompetent domare. Den förlamade spelaren erhöll ett skadestånd på 1 miljon pund, vilket täcktes av rugbyförbundets försäkringar. Domaren har en plikt gentemot spelarna att se till att de inte råkar utföra allvarligare kroppsskador, genom att tillämpa spelreglerna. Om han försummar denna skyldighet, genom att inte tillämpa reglerna, och om en av spelarna skadas, kan domaren bli ansvarig för den uppkomna skadan.

Rätten, i det här fallet den engelska domstolen, har fastslagit möjligheten, och skapat ett helt nytt område vad gäller ansvarsfrågor för funktionärer, och förmodligen även för tränare. Här har oupptäckta ansvarsfrågor öppnat sig och konsekvenserna av den här typen av domslut är långtgående (McArdle, 2000). Där det finns pengar finns det jurister! Den här typen av ansvarsfrågor kan emellertid vara förödande för sporten. Tänk själv: rättslig prövning av skador (såväl fysiska som psykiska) till följd av felaktiga träningsmetoder, olämpliga träningsredskap, tokiga råd och anvisningar. Det blir en allvarsam lek!

Det finns, för det tredje, en rad internationella rättsfall som berört könsdiskriminering och etnisk diskriminering. För det fjärde har TV-rättigheter varit föremål för prövning. Den

svenska skattemyndigheten har, för det femte, visat ett allt större intresse för idrottens deklara-tioner. En del av dessa ärenden har även prövats i domstol. Andra svenska rättsfall har berört bland annat anställningsavtal (AD 1996, nr 61) med tillhörande skiljeklausul, dopning och diskvalifi-cering (NJA 2001, s 511) eller skadestånd (NJA 1993, s 149) i samband med golfspel.

Det framgår klart att den globala idrotten blir allt mer beroende av det allmänna rätts-systemet och dess normativa strukturer, något som självfallet hänger ihop med idrottens tilltagande seriositet. Rättens allt större inblandning i idrotten skapar tveklöst nya situationer och nya utmaningar för idrotten när det gäller dess organisering och ekonomiska förutsättningar, men även när det gäller dess normativa struktur. Det blir svårt att förlita sig på att traditionella fair play ideal och att idrottens självreglering kan upprätthålla en legitim och funktionell normativ struktur för modern elit- och underhållningsidrott. Det innebär att det även finns ett stort behov av forskning och kunskaper kring idrottens normativa strukturer och dess utveckling i relation till en tilltagande professionalisering, globalisering, kommersialisering och juridifiering — förrättsligande — av idrotten.

Tveklöst befinner sig den moderna idrotten i en förändringstid, varvid större tonvikt läggs på dels föreningars organisering och kommersialisering, och dels på elitidrottarens professionalisering. Det är härvid av stor vikt att analysera de normativa implikationerna i en dylik utveckling, och på vilket sätt dessa normativa mönster (moral och värden) förhåller sig till idrottens traditionella och idéhistoriska värden.

Elitidrotten, i synnerhet, har blivit allt mer professionell tills sin karaktär, vilket innebär att allt fler idrottsutövare, tränare och domare inte längre deltar i idrotten som amatörer. Idrotten har åtminstone för en elit blivit ett yrke och ett lönearbete.

Att idrotten befinner sig i ett övergångsskede från ett amatörstadium till ett professionellt stadium, innebär inte med nödvändighet att idrotten eller funktioner inom idrotten idag kan betraktas som "professioner", typ läkare, socialarbetare och advokater. Inte heller innebär professionaliseringen av idrotten en "klassisk" professionaliseringsprocess som vi kan finna bland andra yrkesgrupper i samhället (Peterson, 1991; 2005). Men man kan ställa sig frågan hurvida professionaliseringen av idrotten samtidigt innebär en transformering från amatörideal till en professionell etik, och vad i så fall den professionella etiken har för form och innehåll, och vad har idrottens associationsformer (ideella föreningar respektive IdrottsAB) för betydelse för idrottens normer och traditionella värden. Förändras idrottens regelverk, konflikthantering och normativa strukturer (synen på tekniska möjligheter) för att motsvara professionaliseringens och kommersialiseringens krav? En tes är att idrotten blir allt mer beroende av rättssystemet.

Vad innebär det då för idrottens utveckling att rättssystemet blir ett allt vanligare inslag i idrottens vardag? Att rätten tar ett allt starkare grepp över idrotten kan faktiskt både vara positivt och negativt. Rätten kan framtvinga kommunikation och synlighet, i en vanligtvis förtegen värld. Hotet från rätten och dess rättsliga avgöranden (och den kommunikation som rätten

tvingar fram) kan innebära att idrotten ser över och utvecklar sina egna normativa strukturer och konfliktlösningssystem, i enlighet med såväl (den moderna) idrottens förutsättningar som det moderna samhällets krav och förväntningar. Idrotten måste härigenom skapa legitima system när det gäller att hantera våld, diskriminering, kränkningar, arbetsmiljöfrågor, säkerhet och skadestånd. Å andra sidan kan rätten "kolonisera" idrotten, vilket skulle innebära idrottens förrättsligande. Det skulle innebära att idrottsrelationer och konflikter i allt högre grad förstås och tolkas i rättsliga termer, utifrån rättens logik. Risker med förrättsligandet är att rätten blir den primära — den naturliga — källan för att reglera relationer och för att lösa konflikter.

Jürgen Habermas (1984) hävdar att rättens kolonisering (idrottens förrättsligande) medför att traditionella kommunikativa mönster i vardagen (i idrotten) förvrängs eller tappar sin naturliga roll. Det innebär vidare att medborgarna (idrottarna) tappar kontrollen över konflikthantering och regleringen av sociala (idrottsliga) relationer. Rätten blir den naturliga och primära kommunikationskanalen! Men rätten är ingen given frälsare när det gäller problem inom idrotten, och inte nödvändigtvis det bästa konfliktlösningssystemet. Rättssystemet betraktas som oflexibelt, som ett omyndiggörande ("passivering") av individens egen kapacitet att lösa konflikter, och som en "systematiskt störd kommunikation".

Idrottens autonomi är dessutom omöjlig att vidmakthålla om idrotten förrättsligas, inte ens som ideologi. Nu är det sannolikt ingen större fara på längre sikt, då rättssystemet inte självt

är betjänt att ta över reglering av idrotten och kullkasta idrottens autonomi och dess disciplinsystem (utomrättsliga normbildning). För det första är det inte kostnadseffektivt, för det andra finns det risk för såväl en ”kamelifiering” (de Sousa Santos, 1995) som en ”trivialisering av rätten och dess auktoritet” (Sherwin, 2000). Men rättens allt större inblandning i idrotten skapar tveklöst nya situationer och nya utmaningar för idrotten när det gäller dess organisering och ekonomiska förutsättningar, och här ställs även krav på idrottens interna disciplinsystem, om självreglering och självsanering ska kunna motverka rättens ingripande, även i konflikter som traditionellt hanterats av idrottens egna konfliktlösningssystem.

Summa summarum: Ett vanligt antagande, om man talar om idrottens autonomi, innebär att idrotten och rätten är två separata sfärer, där

idrottens sociala relationer och dess logik inte kan rekonstrueras enligt juridiska termer, vilket innebär att rätten anses som en tivelaktig kontroll av idrottens normer.

Det finns även en uppfattning om att idrott är en strävan efter glädje och njutning (lek) och borde därför inte bli föremål för rättslig reglering (allvar). Men faktum är att rätten — på gott och ont — blivit allt mer involverad i idrotten, och därför blir det svårt att upprätthålla föreställningen om idrottens autonomi. Det har även betydelse för idrottens normativa utveckling. Risken är att idrotten ”förrättsligas”, men fördelen är att idrotten kan få en mer stringent och öppen styrning än vad idrottens självreglering möjliggör. Frågan är vilken utveckling idrottsrörelsen tar framöver, men oavsett dess riktning är det viktigt att (rätts)sociologiskt analysera idrottens pågående (normativa) förändringsprocesser.

★ Referenser

- Grayson, E. (1994) *Sport and the Law*. Butterworth.
- Habermas, J. (1984) *The Theory of Communicative Action. Vol 1*. Cambridge: Polity Press.
- Lindfelt, M. (1999) *Idrott och moral*. Doxa Bokförlag.
- McArdle, D. (2000) *From Boot Money to Bosman: Football, Society and the Law*. London: Cavendish Publishing.
- Norberg, J. R. (2004) *Idrottens väg till folkhemmet: Studier i statlig idrottspolitik 1913-1970*. Malmö Studies in Sport Sciences, no. 1. Stockholm: SISU Idrottsböcker.
- Peterson, T. (1991) ”Professionsbegreppet inom idrottsforskningen” i SVEBI:s årsbok.
- Peterson, T. (2005) ”Idrottens professionaliserings- och kommersialiseringsprocesser”; Sociologisk forskning nr 1:2005.
- Santos, B. de Sousa (1995) *Toward a New Common Sense: Law, Science and Politics in the Paradigmatic Transition*. London: Routledge.
- Sherwin, R. (2000) *When Law Goes Pop. The Vanishing Line between Law and the Popular*. Chicago: Chicago University Press.
- Smith, A. & Westerbeek, H. (2003) *Sport Business in the Global Marketplace*. Palgrave Macmillan.
- Smith, A. & Westerbeek, H. (2004) *The Sport Business Future*. Palgrave Macmillan.